

VRIJWILLIG BEHEER VAN BOSSEN EN LANDSCHAPPEN IN NOORD NEDERLAND

Hans van der Lans, Gerben Poortinga,
Hans Weinreich

Het ecologisch verantwoord beheer van bossen en natuurgebieden schept tegenwoordig enorme problemen. Eigenaren en beheerders moeten steeds vaker belangrijk werk laten liggen of met grote machines uitvoeren, waardoor bijzondere rijkdommen verloren gaan. De problemen liggen vooral op het financiële vlak. Mankracht is nauwelijks meer te betalen. Bij het beheer van natuurterreinen worden dan ook steeds vaker vrijwilligers ingezet.

Zo organiseren IVN en ANWB elk jaar een aantal werkkampen. Bekend zijn de Utrechtse knotgroepen, die verwaarloosde knotwilgen bevrijden van een veel te zware takkenprui. Bekende werkterreinen tijdens zulke werkkampen zijn schrale hooilanden, blauwgraslanden, rietvelden, oude verveningsgaten, vennen en heidevelden.

Voor het beheer van (reservaats)bos zijn nog nauwelijks soortgelijke activiteiten ontwikkeld. Wanneer bos een economisch doel dient, zijn de problemen minder groot. Houtopbrengsten en subsidies resulteren dan ook in een relatief klein negatief saldo. De grootste problemen liggen bij het kleinschalige en gedifferentieerde beheer van (reservaats)bossen zoals orchideeën. Zo lijkt bv. maaien en een Stichting opgericht voor het Vrijwillig Beheer van bos en landschap in de vier noordelijke provincies. De SVB wil zich inzetten voor het praktische werk dat er bij het ecologische beheer van bos en landschap nodig is en geeft adviezen en voorlichting aan geïnteresseerden.

Wouden verdwenen

Als de mens niet zou hebben ingegrepen, zou Nederland voor een groot gedeelte zijn bedekt met bossen, met oerwouden. Alleen vrij kleine stukjes zoals kwelders, hoogvenen, jonge duinen en grote rivierdalen, zouden van nature bosvrij zijn. Al deze gebieden zouden

het object kunnen zijn van de natuurbescherming. Nu de oerwouden zijn verdwenen, de kwelders grotendeels ingedijkt, de hoogvenen ontwaterd en afgegraven, de jonge duinen onder de voet gelopen en de rivierdalen ingepolderd, zeggen sommigen dat ons land is geworden tot één troosteloze cultuursteppe.

'Natuurreservaten'?

Dat ons land één troosteloze cultuursteppe is geworden is gelukkig niet waar. Er zijn nog mooie en interessante stukjes over. Ze zijn te vinden in onze reservaten en we noemen ze 'natuur'. Natuur dus, waar de mens wel erg duidelijk zijn stempel op heeft gedrukt. Niet meer de oerbossen, niet meer de woudreuzen, de rottende bomen, de oers, de wisent, het wilde paard of de wolf; niet meer de natuur die zichzelf reguleert zonder bemoeienis van de mens.

De landbouwende mens paste zich in het verleden grotendeels aan bij zijn natuurlijke omgeving. Wat hij nodig had, haalde hij waar het groeide. Zo werd er gehooïd, gemaaid en gehakt en relatief weinig gemest of ontwaterd. Verder was men niet in staat om met de primitieve werktuigen jaarlijks alle land te beheren. Er waren overal 'overhoekjes'; het land bleef vaak een jaar ongebruikt liggen, sommige plekken waren onbereikbaar of lagen gewoon te ver weg. Daardoor bleef grote biologische waarde in veel gebieden behouden. Voor zover het menselijk beheer 'leek' op spontane processen in de natuur, waren bepaalde planten in staat zich te handhaven en soms zelfs beter en/of massaler te gedijen zoals orchideeën. Zo lijkt bv. maaien en weiden sterk op natuurlijke begrazing. Vaak nam de (planten) soortenrijkdom op bepaalde oppervlakten toe. Men denke aan blauwgraslanden en schrale onbemeste hooilanden. Deze gebieden, die dus minder intensief door de mens werden gebruikt en waar zich een

interessante vegetatie heeft weten te handhaven (moerassen) of te ontwikkelen, vinden we in onze natuurreservaten. Het zijn allemaal dus degradatiestadia van andere, natuurlijker, vegetaties die minder door de mens beïnvloed zijn.

Natuurbehoud- en beheer

Veel vrijwilligerswerk dat in de natuurbescherming gedaan wordt is konserverend. Men probeert door allerlei werkzaamheden te voorkomen dat de nog bestaande rijke vegetatie in natuurgebieden verarmt. Een bekende activiteit bij het vrijwilligerswerk is het trekken van boompjes in heide en moeras.

Deze activiteiten bieden soms een tijdelijke oplossing. De spontane groei van bomen in deze gebieden is het gevolg van een veranderd landbouwsysteem: op de heide verdween de schapenhouderij en de moerassen zijn sterk ontwaterd en vaak bemest. Als een natuurgebied als gevolg hiervan spontaan in bos overgaat, is dit een ontwikkeling die niet eenvoudig is tegen te houden door het verwijderen van bomen. Visueel houdt men nu de heide of het open moeras (veen) wel in stand, maar de ecologische aantasting wordt niet gestopt. De variatie in flora en fauna blijft snel afnemen als men de oorzaken, zoals het stoppen met beweiding, de ontwatering en bemesting, niet tenietdoet.

Bij het beheer kan men meerdere wegen bewandelen.

A Men tracht de oorzaken weg te nemen. Dit houdt in dat men slootjes dicht en greppels dempt en zorgt dat geen meststoffen uit omringende gebieden kunnen binnenstromen. Natuurlijk moet men bovendien de oude beheersvormen (in handkracht) in ere herstellen. Bij het heidebeheer zal men dus de schapenweide opnieuw in moeten voeren. Jammer genoeg zal dit alléén niet voldoende zijn. Om de netto aanrijking met humus tegen

te gaan zal ook nog regelmatig moeten worden gebrand en geplagd. Deze in vroeger tijden functionele maatregelen kosten echter tegenwoordig erg veel geld, zodat hoogstwaarschijnlijk slechts relatief kleine gebiedjes op deze wijze kunnen worden beheerd.

B Als deze constructie onmogelijk blijkt, kan men de spontane ontwikkelingen in goede banen proberen te leiden. Dit houdt men vol tot het natuurgebied die vegetatie en fauna heeft die het op grond van de nieuwe abiotische en biotische omstandigheden kan dragen. Wanneer men zo snel mogelijk begint met begeleiden, zal men betere resultaten krijgen dan wanneer men wacht tot het gebied helemaal is gedegenerereerd. In de meeste gevallen zal het 'nieuwe' natuurgebied en bosvegetatie dragen. De begeleiding van deze bosontwikkeling is iets wat bij uitstek door de SVB kan worden gedaan.

C De derde mogelijkheid, het in stand houden van een open natuurgebied door constant ingrijpen (zoals boompjes trekken op de heide) is vanuit de cultuurhistorie zeer goed te verdedigen. Men moet zich echter zeer goed rekenschap geven dat men daarmee een zeer zware last op de schouders laadt. Dit konserverende beheer zal namelijk jaarlijks, gedurende vele decennia moeten worden gehandhaafd. Bovendien zullen de oude biologische waarden nooit terugkeren (zoals in A). Het natuurgebied zal een zwakke afspiegeling blijven van wat het ooit geweest is. Een voorbeeld: In de bloemrijke hooilanden op veengronden wordt het veen langzaam maar zeker verteerd. Dit proces wordt bij het tegenwoordige natuurbeheer versterkt omdat hiervoor een oppervlakkige ontwatering nodig is (machinaal maaien). Maaien in handkracht met de zeis is onbetaalbaar. Tegenover deze consumptie van veen staat geen productie zo als in het oorspronkelijke moerasbos. Na verloop van een aantal jaren zal het veen en

dit deze vegetatietypen verdwenen zijn.

Wat de SVB wil en kan doen

De meest logische vorm van natuurbeheer in relatief kleine gebieden is het herstellen van de oude situatie inclusief het oude landbouwsysteem (A). Dit is bij uitstek het werkgebied van de officiële natuurbeschermingsinstanties, maar de SVB kan hierbij misschien ook de helpende hand bieden.

De SBV is na het IVN en de Stichting Landschapsbeheer Drente de derde niet-professionele organisatie die zich in het Noorden met bos- en landschapsbeheer gaat bezighouden. De onlangs opgerichte Stichting Landschapsbeheer Drente richt zich goeddeels op het landschapsonderhoud met werkloze arbeiders. Dat hierbij geen rekening is gehouden met het vrijwillige landschapsbeheer is jammer, want in Drente kan het vrijwilligerswerk zeer goed een stimulans gebruiken.

Omdat er al wat aan het landschapsbeheer gebeurt, kan de SVB zich meer gaan richten op de natuurgebieden en de Bossen.

Het IVN (voor deze in het Noorden de WVK) houdt zich al weer vele jaren bezig met onderhoud van heide, rietlanden, ed. Een groot aantal werkdagen en werkweekenden zijn er tientallen mensen in de weer. Als eerste doelstelling heeft het IVN echter de natuuredukatie, dwz. dat het werk op de tweede plaats komt en men vrij vaak met onervaren en jonge mensen werkt.

De SVB werkt en denkt vanuit de feitelijke onderhoudsachterstand van de natuurterreinen. Zij wil dan ook (semi-professioneel) die achterstand aanpakken, daarbij de voorlichting niet vergetend.

Wij willen een goed georganiseerde en geoefende groep zijn die in korte tijd veel werk kan verzetten. Daartoe is professionele apparatuur zoals motorzagen onontbeerlijk. Daartoe zijn we al in de leer bij Utrechtse

Knotgroepen die model kunnen staan voor het toekomstige landschapsonderhoud.

Productiebos en natuurbos

De SVB richt zich in principe op bosbeheer als een vorm van natuurbeheer. Veel van de oude produktiegerichte beheersvormen hebben nog een grote natuurlijke rijkdom aan bepaalde bossen gelaten. De exploitatie is niet langer economisch verantwoord, terwijl de bouseigenaren niet over de middelen beschikken om het beheer te continueren. De SVB wil in eerste instantie conserverend bezig zijn door dit beheer over te nemen. De SVB gaat er echter niet van uit, dat voortzetting van dit van oorsprong economisch beheer, de meest optimale oplossing is. Een ark van Noach kan het voorlopig wel zijn. Bij een verdwijning of plotselinge verandering van het beheer kan de vegetatie immers ook snel verarmen.

De rijkdom van een natuurgebied hangt sterk samen met de variatie in de milieuomstandigheden en de vegetatiestructuur. Het van hoek tot hoek vellen of dunnen van een bosperceel werkt deze variatie tegen. De SVB zou wanneer de bouseigenaar dat wenst, het produktiebeheer liever ombuigen naar een natuurwetenschappelijk beheer. In kleine bossen kan men niet alle in het bos thuis horende processen weer op gang brengen. De grote begrazers die een grote invloed uitoefenen op de openheid en variatie in het bos, zijn weg en blijven weg. Wel kan men zich verdiepen in de effecten die deze dieren hebben gehad op het bos en dan proberen dit zelf na te bootsen.

Een eventuele omvorming naar een natuurlijker situatie is overigens een langdurig proces dat met grote zorg begeleid moet worden.

Samenvattend: De SVB wil zich graag concentreren op het moeilijke en arbeidsintensieve werk in bossen en natuurgebieden. Het

normale onderhoud wordt daarbij niet vergeten. Konkreet denken wij ons bezig te zullen houden met hakhoutbeheer, onrendabele dunning, openkappen van plekjes in het bos, omvorming van naaldbos naar loofbos, onderhoud van heide, vennetjes en veentjes, hooien van schraal- en rietlanden en natuurlijk het onderhoud van aanliggende landschapselementen zoals hagen, houtwallen, bossingels, hoogstamboomgaarden ed.

Adviezen en voorlichting

Bij de Stichting zijn vele ekologen en natuurbeschermers aangesloten die veel ervaring hebben met natuurbeschermingswerk. Bovendien bestaan er goede contacten met de Stichting Kritisch Bosbeheer. Onze kennis en ervaring bieden wij aan om beheerders te helpen bij de keuze van hun doelstellingen en het daarop te volgen beheer. Er zijn daarbij vele mogelijkheden: Van slechts het voeren van een informatief gesprek tot het maken van een beheersplan, tot en met de uitvoering. Het zal ook mogelijk zijn werkzaamheden van derden met biologisch advies te begeleiden, ook in het veld. Dia-lezingen, stands, uitgaven van brochures ed. staan ook op het programma.

Samenwerking

Natuurlijk kan het SVB dat alles niet alleen. Daarom moeten we aankloppen bij vele verschillende milieuorganisaties. We hebben reeds genoemd de IVN (WVK) en de Stichting Landschapsbeheer Drente. Verder natuurlijk Natuurmonumenten, het Staatsbosbeheer, de vier Landschappen en de vier Milieufederaties. Een andere belangrijke maar vaak vergeten groep vormen de particulieren, zowel de eigenaars van kleine natuurgebiedjes als de (grote) landgoedeigenaren. Ook gemeenten en plantsoendiensten hebben vaak te maken met het beheer van natuur en land-

schap.

Verder zal soms samengewerkt moeten worden met loonwerkers, of zal hout, riet of gras moeten worden verkocht. Een goede relatie met al deze groepen is dan ook onontbeerlijk.

Investerings en exploitatiekosten

Om snel te kunnen starten zijn investeringen noodzakelijk. Voor aanloopsubsidies hebben we reeds contact opgenomen met provincies en de Milieufederaties. Op het moment beschikken we slechts over de gereedschappen van de veldmedewerkers. Daarbij is slechts één motorzaag. Verder is het noodzakelijk om folders te drukken en te versturen, telefonische contacten te leggen, enz. Voor de veiligheid zijn goede EHBO spullen noodzakelijk en voor de medewerkers een goede verzekering. Verder hopen we dat zich medewerkers zullen melden met gereedschappen en apparatuur.

Zoals het woord 'vrijwillig' al zegt, de dure arbeid wordt vrijwillig en gratis geleverd. Het is voor de medewerkers onmogelijk ook de exploitatiekosten te dragen. Bovendien

is het ook niet meer dan billijk dat draaiuren en onderhoudskosten van de motorzagen, reiskosten ed. worden gedragen door de eigenaren-beheerders. Bij de reeds genoemde Knotgroepen in Utrecht worden deze kosten bestreden met een subsidie variërend van f 8,- tot f 14,- per geknotte wilg.

Waarom vrijwilligerswerk

Een punt is reeds uitgebreid ter sprake geweest: de noodzaak onrendabele werkzaamheden ecologisch verantwoord uit te voeren. Een ander voor de vrijwilligers niet minder belangrijk punt, is het werken in de vrije natuur.

Wilt u meer weten als particulier eigenaar/beheerder of zich als donateur of veldmedewerker aanmelden, dan kunt u zich wenden naar het sekretariaat van de SVB: M. de Bie, Kastelenlaan 117, 9301 VR, Roden, tel. 05908-17032 of 05908-17633, of 050-413270 of 050-779846. ■■

Hans van der Lans, Gerben Poortinga en Hans Weinreich zijn resp. penningmeester, voorzitter en gewoon lid van de SVB.

Voorbeelden van geschatte kosten

5 jaarlijks onderhoud van een 1 ha groot doorgeschoten hakhoutbosje met inliggendheidsterreintje in de Friese Wouden.

14 man werken 2 dagen, de eigenaar helpt mee.	
reiskosten 14 x 2 x f 8,-	f 224,-
koffie, brood, soep	f 150,-
motorzaag	f 150,-
verzekering	f 42,-
organisatiekosten	f 50,-
totaal	f 616,-
opbrengst	geen

Een onrendabele dunning van 10 ha dennebos met veel ondergroei in Mid-den Drente in 1979.

20 man werken 6 dagen met 6 motorzagen en een paard.	
reiskosten 20 x 6 x f 8,-	f 960,-
koffie, brood, soep	f 450,-
motorzagen	f 2000,-
verzekering	f 180,-
organisatiekosten	f 200,-
totaal	f 3790,-
houtopbrengst	f 4000,-
winst voor de SVB	f 210,-

